

Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України в контексті рішень Європейського Суду з прав людини

Монографію присвячено питанням, пов'язаним із інтерпретаційною діяльністю Конституційного Суду України. Автор аналізує застосування практики Європейського суду з прав людини під час формування правових позицій КСУ.

Детально розкривається роль практики ЄСПЛ як джерела конституційного права України, а також способи використання рішень ЄСПЛ у інтерпретаційній діяльності КСУ. У монографічному дослідженні висловлено ряд пропозицій щодо удосконалення інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України.

Монографія стане у нагоді різним категоріям правників, а саме: вченим, викладачам права, практикуючим юристам, а також студентам закладів вищої освіти юридичного профілю. Монографія має як практичне так і теоретичне значення для широкого кола правознавців.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
------------------------	---

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

1.1. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України: генеза правового забезпечення та стан досліджень	7
1.2. Поняття та сутність інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України	28

РОЗДІЛ 2.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ТА МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

2.1. Рішення Європейського суду з прав людини як джерело конституційного права в Україні	52
2.2. Принципи застосування рішень Європейського суду з прав людини Конституційним Судом України в інтерпретаційній діяльності	75
2.3. Способи застосування Конституційним Судом України рішень Європейського суду з прав людини	93

РОЗДІЛ 3.

ІНТЕРПРЕТАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ПРИКЛАДНА ХАРАКТЕРИСТИКА

3.1. Конкуренція правових позицій Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду через призму зарубіжного досвіду	113
---	-----

3.2. Рішення Європейського суду з прав людини як нормативно-ціннісний орієнтир в інтерпретаційній діяльності Конституційного Суду України	131
ПІСЛЯМОВА	156
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	161

ПЕРЕДМОВА

Питання пов'язані з діяльністю Конституційного Суду України заслуговують особливої уваги як в мирний так і воєнний час. Глобалізаційні тенденції в праві охопили всі сфери правової дійсності, не минули вони й діяльність Конституційного Суду України. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), будучи однією з інституційних основ європейської системи захисту прав людини, впливає на усіх держав-учасниць Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), він є єдиним офіційним інтерпретатором цього міжнародного договору. Враховуючи наведене, застосування рішень ЄСПЛ Конституційним Судом України у своїй інтерпретаційній діяльності було передбачуваним. Теорія і практика конституційно-правового забезпечення використання рішень ЄСПЛ Конституційним Судом України, що сформувався на теперішній час, вимагають суттєвого удосконалення.

Аналіз наукових праць свідчить про наявність у вітчизняних та зарубіжних вчених інтересу до питань, пов'язаних із інтерпретаційною діяльністю Конституційного Суду України. Свої позиції з цього приводу висловлювали: М. Вітрук, Ф. Веніславський, А. Колодій, М. Орзіх, В. Погорілко, П. Рабінович, О. Черданцев, О. Скакун, Д. Терлецький, М. Гультай, М. Савчин, І. Сліденко, М. Козюбра, С. Федик, С. Шевчук та ін. Так, на теоретичному рівні питання, що стосуються інтерпретаційної діяльності конституційних судів, загальної теорії тлумачення права та проблеми тлумачення конституції, розглядалися у працях М. Баглая, Ю. Власова, М. Вопленка, А. Єзерова, А. Піголкіна, А. Селіванова, В. Скоморохи, В. Смородинського, Б. Спасова, В. Тація, В. Тихого, В. Титова, Ю. Тодики, В. Шаповала та ін. Водночас праці зазначених науковців не містять єдиного підходу щодо визначення

місця рішень ЄСПЛ у вітчизняній ієрархії джерел права, їх природи та кола рішень ЄСПЛ, врахування яких є обов'язковим для Конституційного Суду України.

Наукові дослідження питань, пов'язаних із використанням Конституційним Судом України рішень ЄСПЛ у своїй інтерпретаційній діяльності на сьогодні набувають особливої важливості, в тому числі через ухвалення 23 червня 2022 р. рішення про надання Україні статусу кандидата до вступу в ЄС. Відсутність достатньої наукової розробки та необхідність удосконалення інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України у контексті застосування рішень ЄСПЛ для обґрунтування його правових позицій зумовлюють актуальність та практичну потребу комплексного наукового дослідження цієї тематики. Автором ставилося за мету охарактеризувати теорію і практику застосування Конституційним судом України рішень ЄСПЛ.

Монографія є конституційно-правовим переосмисленням інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України у контексті рішень Європейського суду з прав людини, в якому системно, з урахуванням новітніх досягнень правової науки досліджено конституційно-правове забезпечення застосування рішень ЄСПЛ в інтерпретаційній діяльності КСУ. Так, в монографії розглянуто теоретико-правові засади інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України, конституційно-правове та методологічне забезпечення інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України у контексті рішень Європейського суду з прав людини та інструментально-прикладну характеристику інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України у контексті рішень Європейського суду з прав людини. Здійснене дослідження дозволило обґрунтувати і сформулювати низку нових наукових положень та практичних рекомендацій щодо вдосконалення інтерпретаційної діяльності КСУ у контексті адаптації законодавства України до стандартів Європейського Союзу.

Розділ 1.

Теоретико-правові засади інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України

1.1. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України: генеза правового забезпечення та стан досліджень

Українській правовій системі властивий динамічний трансформаційний характер, адже з моменту здобуття Україною незалежності почалися і стрімкі державотворчі процеси, що тривають і до сьогодні. Питання, пов'язані з діяльністю Конституційного Суду України, його правовим становищем, привернули увагу багатьох науковців. Невід'ємною складовою частиною цієї тематики є інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України. Проте, офіційне тлумачення Конституції у контексті рішень Європейського суду з прав людини безпосередньо об'єктом наукового дослідження майже не виступало. Таке становище зумовлено як історичними чинниками, такими як відносно незначний вік незалежної української правової системи, значний вплив соціалістичної концепції права, так і зовнішньою і внутрішньою політичною нестабільністю. Однак, беззаперечно, що інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України відіграє ключову роль у тлумаченні норм права у вітчизняній правовій системі.

Як влучно зазначає О. Кадикало, діяльність Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції перебуває у стадії свого розвитку. Науковець акцентує увагу, що в інтелектуальному аспекті це один із найскладніших видів державної

діяльності, оскільки інтерпретуючи відповідні конституційні положення, норми законів, суддям Конституційного Суду України необхідно володіти глибоким науковим потенціалом, знаннями практики правозастосовчої діяльності, широким діапазоном юридичного мислення не лише стосовно норм національної правової системи, а й зарубіжного законодавства та міжнародного права, прогнозувати тенденції розвитку соціальних процесів [80, с. 213]. Вбачається, що саме ці чинники у своїй взаємодії значною мірою впливають на формування практики застосування конституційних норм та розвиток конституційно-правової доктрини. З метою досягнення належного рівня розуміння інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України доцільно провести історично-правовий аналіз теорії конституційної інтерпретації.

Більшість науковців стверджують, що становлення теорії інтерпретації пройшло тривалий шлях розвитку [183, с. 110]. Зародження ідеї інтерпретаційної діяльності в Україні пов'язують із діяльністю княжих з'їздів, на які було покладено обов'язок контролю за дотриманням «правди» і «благодаті». Для української державно-правової практики характерним було тяжіння до створення органу, який стояв би на сторожі «правди», що включало б в себе засадничі аспекти функціонування держави та суспільства. У період Литовської держави таким органом стала «Пани-Рада», або Господарська рада, яка в період розквіту своєї діяльності (XIV ст.) мала не лише контрольні, а й судові, виконавчі та законодавчі повноваження. Пізніше ж ця функція перейшла до сеймів і сеймиків, що діяли в період польської доби [80, с. 216].

Певні прояви інституційного контролю простежувалися ще в період козаччини. Однак, після того, як Україна ввійшла до складу Російської імперії, подібні тенденції втратили свою динамічність, а відхід від загальноімперського порядку був неможливим.

Першим українським вченим, який звернувся до питань тлумачення Конституції був М. Драгоманов. Його дослідження

хоч і опосередковано, але торкалися досліджуваної тематики. Розроблений ним 1884 р. конституційний проект «Вільний союз – Вільна спілка» [67] був першим на території сучасної України, в якому окреме місце виділялося конституційній інтерпретації. До 1917 р. у даному напрямку дослідження майже не проводилися, адже не зважаючи на появу нових конституційних проектів, зокрема М. Грушевського, питання тлумачення конституції фактично були поза увагою [63]. Втім, суттєві зміни підходу до конституційної інтерпретації стали відчутними через досить незначний проміжок часу. У такому контексті заслуговує на увагу робота конституційної комісії УНР, яка готувала текст Конституції УНР 1918 р. [100]. Зазначена конституція безпосередньо не передбачала окремих повноважень щодо інтерпретаційної діяльності конституційного суду, але містила положення про те, що судова влада мала можливість визнати законопроект таким, що не відповідає Основному Закону.

Потребує окремої уваги проект Конституції УНР, розроблений професором О. Ейхельманом [74]. Відповідно до п. п. 1, 2 параграфа 197 цього проекту, вищим органом судової влади в УНР мав бути Федерально-державний суд, до компетенції якого входила охорона конституції держави від можливих порушень. Таке положення закладало можливість інтерпретаційної діяльності зазначеного суду, зокрема, можливість тлумачення Конституції УНР.

В Конституції УСРР 1929 р. вперше з'являються елементи радянської системи тлумачення. Згідно з цією Конституцією створювався новий орган вищої влади – Президія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (далі – ВУЦВК). Йому надавалося право законодавчої ініціативи у вищих органах влади СРСР і скасування рішень Ради Народних Комісарів (далі – РНК) і наркоматів УСРР. Водночас, тлумачення конституції загалом не визнавалося важливим елементом державного механізму й навіть не декларувалося в нормах Конституції 1929 р., а конституційний контроль було окреслено дуже загально [97].

Конституція УРСР 1937 р. [95] повністю відтворюючи положення Конституції СРСР 1936 р. [113], сформувала радянську модель тлумачення конституції. Функцію тлумачення Конституції й законів було закріплено за Президією Верховної Ради України. Саме такий механізм було продубльовано Конституцією УРСР 1978 р. [96] Тлумаченням Конституції ні на рівні СРСР, ні на рівні республіки практично ніхто не займався, а один із фундаментальних елементів державного механізму повністю ігнорувалася радянською владою [182, с. 137–141].

Тлумачення правових норм не завжди однозначно сприймалося органами влади та суспільством. Вважалося, нормативно-правові акти сформульовані настільки чітко та доступно, що їх може зрозуміти будь-яка зацікавлена особа [205, с. 15]. Так, І. Михайловський зазначав, що тривалий час існувала думка, згідно з якою тлумачення законів не лише не потрібне, але й шкідливе, оскільки інтерпретатор може легко спотворити істинний зміст закону під впливом своєї суб'єктивної правосвідомості. Тому вважалося, що тлумачити закон може лише його автор [205, с. 16].

Дискусія велася щодо шляхів розвитку цього інституту, тобто ставилось питання, якому тлумаченню бути: автентичному чи делегованому, та чи має делеговане тлумачення право на існування взагалі. У науковій літературі слушно зазначалося, що помилковість таких поглядів полягала в ігноруванні різноманіття суспільних відносин, що аж ніяк не могли бути передбаченими із математичною точністю законодавцем і не повинні були б бути передбаченими [80]. Поступово принцип відмови від тлумачення законів втрачав свою релевантність під впливом юридичної практики та більше не міг відповідати суспільним потребам, які змінювалися швидше, ніж правові норми, що регулювали відповідні правовідносини.

Правильне застосування закону не можливе без правильного його розуміння, саме це і є тим чинником, що спричиняє необхідність у тлумаченні, розробці теорії тлумачення та розробці

певних правил інтерпретаційної діяльності [166, с. 42]. У цьому контексті слід погодитися із Є. Васьковським, який підкреслював, що встановлення правил тлумачення значною мірою зменшує кількість неточностей і помилок при правозастосуванні [46, с. 11]. Дотримання органами влади встановлених правил тлумачення правових норм сприяє однакового, передбачуваному, такому, що відповідає первинному змісту норм права правозастосуванню.

Цікавою є думка В. Лазарева, який вважає, що проблема інтерпретаційної діяльності нерозривно пов'язана з проблемою правозастосовної практики і реалізацією права в цілому [124, с. 214]. У такому контексті варто зауважити, що тлумачення виходить за рамки правозастосовної діяльності, оскільки важливе значення інтерпретаційна діяльність має й у царині правотворення, адже розробка і прийняття нових законів передбачає з'ясування значення і змісту попередніх, а також у науковій сфері. Отже, тлумачення права знаходить свої прояви у всіх формах реалізації права. Водночас інтерпретаційна діяльність має самостійне значення, що обумовлено необхідністю чіткого усвідомлення змісту чинних норм у процесі правотворення та правозастосування.

1989 р. вперше в Україні офіційно проголошено необхідність утворення Конституційного Суду. Така ідея знайшла своє відображення у програмі Народного Руху України за перебудову [80]. Проте фактична можливість для існування у країні ефективного органу конституційного контролю і тлумачення конституції існує лише тоді, коли сформовані основи поділу влад. В Україні така ситуація склалася лише після прийняття Декларації про державний суверенітет, яка закріпила принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову як одну із основоположних засад державної політики. Відповідно до цього положення, Закон УРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) УРСР» від 24 жовтня 1990 р. передбачав створення Конституційного Суду.

На цей період припадає початок теоретичних розробок, пов'язаних з місцем Конституційного Суду в системі державних органів, а також значенням тлумачення Конституції.

З моменту здобуття Україною незалежності починається і створення нової Конституції України та розбудова інститутів конституційного контролю та тлумачення Конституції. Практика того часу свідчила про потребу існування органу, який здійснював інтерпретаційну діяльність щодо Конституції України 1978 р., яка була складною для розуміння через суттєву кількість внесених змін, а також у зв'язку з появою нових, досі невідомих українському державотворенню інститутів. Так, відсутність Конституційного Суду як інтерпретаційного органу, який наділений арбітражною функцією, стала відчутною вже в перші місяці функціонування інституту Президента України. Розгляд Верховною Радою України засвідчив неможливість у правовій державі вирішувати такі питання парламентським шляхом, недоліком якого стала політизація ситуацій, які вимагали правової оцінки.

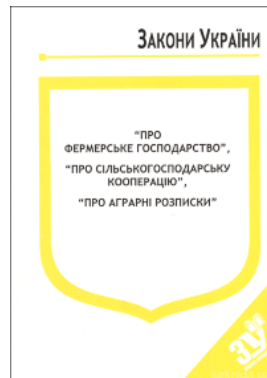
Законом України «Про Конституційний Суд України» від 03.06.1992 р. [137] не передбачалося повноважень щодо офіційного тлумачення Конституції України. Вбачається, що це було одним із основних недоліків цього Закону. Водночас, у жовтні 1993 р. остаточний проект нової Конституції України [139] був доопрацьований конституційною комісією. Стосовно інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України він не містив суттєвих нововведень. Показово, що навіть термінологічне словосполучення «тлумачення Конституції» у тексті законопроекту не містилося, а відповідним правом проект наділяв Верховну Раду України. Таким чином, зазначений проект Конституції фактично здійснив реплікацію рудиментної системи автентичного тлумачення, властивої радянській правовій системі. Проте, дискусії не припинялися до прийняття Конституції 1996 р. [98].

Як слушно зазначив Ю. Тодика, Конституція України від 28.06.1996 р. – посткомуністична Конституція з її сильними

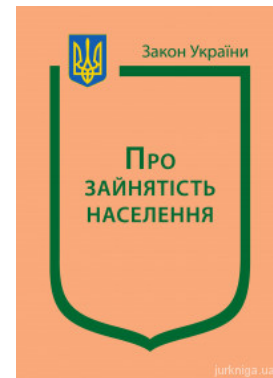
Книги, які можуть вас зацікавити

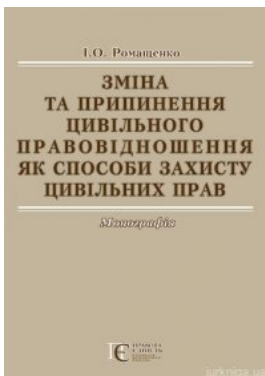
Український конституціоналізм: історія становлення та перспективи розвитку

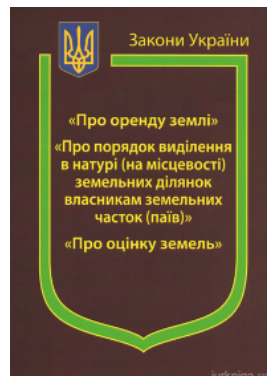
Закони України "Про фермерське господарство", "Про сільськогосподарську кооперацію", "Про аграрні розписки"

Закон України "Про зайнятність населення"

Зміна та припинення цивільного правовідношення як способи захисту цивільних прав. Монографія

Закони України "Про оренду землі", "Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)", "Про...

Закон України "Про відпустки"

Перейти до галузі права
Конституційне право

[Перейти на сайт](#) →